

Отримана 31.10.2025

Прорецензована: 14.11.2025

Прийнята до друку: 24.11.2025

Електронна адреса: andriybihunyak@gmail.com

DOI: <http://doi.org/10.25264/2312-7112-2025-29-73-77>

Бігуняк А. Аксиологічні зміни в культурі як передумова і наслідок цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філософія»*: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. № 29. С. 73–77.

УДК 124.5:008(477)

**Андрій Бігуняк**

## АКСІОЛОГІЧНІ ЗМІНИ В КУЛЬТУРІ ЯК ПЕРЕДУМОВА І НАСЛІДОК ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті виявлено та обґрунтовано аксіологічні зміни у різних сферах культури, що є передумовою і, водночас, наслідком цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства. Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні та утвердженні ціннісних змін, які чітко окреслюють мету і зміст буття українського суспільства у сьогоденні і в перспективі – у повоєнний час. Методологічні засади дослідження визначені зміною аксіологічної парадигми, суть якої полягає у переході від традиційних, постколоніальних цінностей до людиноцентричних, гуманістичних, проєвропейських. Визначено об'єктивність формування аксіологічних змін під впливом низки чинників у суспільному бутті спільноти та суб'єктивність їх відображення у формах життєвого світу людини (природних, соціальних, духовних, матеріальних тощо). Змодельовано алгоритм розгортання процесу ціннісних змін у культурі як системі цінностей, що передбачає такі циклічно повторювані етапи у діалектичному причинно-наслідкового взаємозв'язку цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства: виникнення передумов (події, явища, світоглядно-ментальні зрушення у бутті українського суспільства і світу) ↔ зміни ціннісної парадигми (як відчуття у суб'єкта нестачі чогось бажаного, усвідомлення та обґрунтування потреби у його досягненні, вибір дій і діяльності для її реалізації) ↔ наслідок як результат цих змін і, водночас, передумова для їх корекції та утвердження у світогляді, формах культури, законодавчо-правовій сфері і для виникнення нових витків змін. У розмаїтті форм, шляхів і засобів творення артефактів культура як «друга природа» відіграє ключову роль у формуванні нової аксіологічної парадигми. Однак саме людиноцентрична переорієнтація усіх сфер української культури доводить очевидність того, що споконвічні цінності Істини, Добра, Краси, Свободи є людським виміром свідомості, вони пронизують внутрішній світ особистості, існують у структурі людського буття, пов'язані із предметною реальністю, зосереджені в інтелектуально-пізнавальних, емоційно-чуттєвих, духовно-вольових проявах, є нашим особистісним ставленням до оточуючого світу.

**Ключові слова:** українська культура, цінності, європейська, євроатлантична інтеграція.

**Andriy Bighunyak**

## AXIOLOGICAL CHANGES IN CULTURE AS A PREREQUISITE AND CONSEQUENCE OF THE CIVILIZATIONAL CHOICE OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY

The article reveals and substantiates axiological changes in various spheres of culture, which are a prerequisite and, at the same time, a consequence of the civilizational choice of modern Ukrainian society. The scientific novelty of the obtained results lies in the identification and confirmation of value changes that clearly outline the purpose and content of the existence of Ukrainian society in the present and in the future – in the post-war period. The methodological principles of the study are determined by the change in the axiological paradigm, the essence of which is the transition from traditional, post-colonial values to human-centric, humanistic, pro-European values. The objectivity of the formation of axiological changes under the influence of a number of factors in the social existence of the community and the subjectivity of their reflection in the forms of the human life world (natural, social, spiritual, material, etc.) are determined. An algorithm for the development of the process of value changes in culture as a system of values has been modeled, which provides for the following cyclically repeated stages in the dialectical cause-and-effect relationship of the civilizational choice of modern Ukrainian society: the emergence of prerequisites (events, phenomena, worldview-mental shifts in the existence of Ukrainian society and the world) ↔ changes in the value paradigm (as a feeling in the subject of a lack of something desired, awareness and justification of the need to achieve it, choice of actions and activities for its implementation) ↔ consequence as a result of these changes and, at the same time, a prerequisite for their correction and consolidation in the worldview, forms of culture, the legislative and legal sphere and for the emergence of new developments in changes. In the variety of forms, ways and means of creating artifacts, culture as a “second nature” plays a key role in the formation of a new axiological paradigm. However, it is the human-centric reorientation of all spheres of Ukrainian culture that proves the obviousness of the fact that the primordial values of Truth, Goodness, Beauty, Freedom are the human dimension of consciousness, they permeate the inner world of the individual, exist in the structure of human existence, are connected with objective reality, are concentrated in intellectual-cognitive, emotional-sensual, spiritual-volitional manifestations, and are our personal attitude to the surrounding world.

**Keywords:** Ukrainian culture, values, European, Euro-Atlantic integration.

**Постановка проблеми.** Цивілізаційний вибір сучасного українського суспільства здійснюється у європейському та євроатлантичному напрямках розгортання вагомих і значимих інтеграційних процесів в Україні та світі. Ключовими цивілізаційними векторами розвитку сучасного українського суспільства є деколонізаційна парадигма у культурному та інтелектуальному процесі переосмислення культурного впливу колоніальних імперій, власної історії (зокрема про етапи і спадкоємність українського національно-визвольного руху), засвоєння тих культурних надбань, що не були засвоєні вчасно з причини репресій щодо популяризації їх творців, ідей тощо [6]; відмова від пострадянської моделі соціокультурного розвитку, водночас формування власної моделі, заснованої на міжцивілізаційному партнерстві та дипломатії; система аксіологічних змін в усіх сферах буття людини та спільноти, культурі, яка є носієм і транслятором цінностей відображенням у мові, мистецтві, освіті, традиціях, релігії.

Після Революції Гідності (2013–2014 років), в умовах російсько-української війни (з 2014 року), вибору євроінтеграційного курсу цивілізаційного розвитку України, суспільство та держава переживають глибокі соціальні, політичні, культурні та ціннісні трансформації. Однак слід пам'ятати, що цивілізаційний вибір України не є винятково геополітичним рішенням, це переорієнтація на нову систему цінностей, а також переосмислення існуючих загальноприйнятих ціннісних орієнтирів – свободи, гідності, солідарності, демократії. Очевидно, що між аксіологічними змінами в культурі та цивілізаційним вибором сучасного українського суспільства існує діалектичний причинно-наслідковий зв'язок, причому у цій послідовності наслідок стає причиною у наступній ланці ланії зв'язків.

Однак нами виявлено суперечності між утвердженням аксіологічних змін в усіх сферах життя українського суспільства та необхідністю здійснення євроінтеграційних процесів в єдності мети, засобів і значимих результатів. Назване протиріччя необхідно спростувати, що і буде здійснено у ході дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства у діалектичному зв'язку з питанням аксіологічних змін є міждисциплінарною, теоретична основа їх вирішення визначена положеннями соціальної філософії та аксіології як філософської дисципліни. Визначальними для нашого дослідження є праці, перш за все, українських філософів, зокрема: В. Андрущенко, Є. Божка, М. Козловця, В. Кременя, І. Леонтьєва, О. Майбороди, М. Михальченка, С. Пирожкова, А. Ручки, З. Самчука, Н. Скотної, Н. Хамітова, Ю. Шайгородського, М. Шульги та низки інших. У фундаментальних дослідженнях проблем розвитку сучасного українського суспільства, цивілізаційних трансформацій (зокрема колективом Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України) визначено перспективи цивілізаційного розвитку України, шляхи і засоби формування національної та громадянської ідентичності, розвитку соціокультурної, освітньої, наукової сфер тощо. Однак недостатньо дослідженою є проблема визначення цивілізаційних векторів розвитку сучасного українського суспільства у взаємозв'язку із утвердженням нової ціннісної парадигми, що й обумовило вибір теми статті.

**Мета статті:** виявити та обґрунтувати аксіологічні зміни у різних сферах культури, що є передумовою і, водночас, наслідком цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства. У межах поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:** у єдності передумов (причини) і наслідків з'ясувати особливості змін аксіологічної парадигми у сучасному українському суспільстві.

**Наукова новизна** отриманих результатів внаслідок вирішення поставлених завдань полягає у визначенні та утвердженні ціннісних змін, які чітко окреслюють мету і зміст буття українського суспільства у сьогоденні і в перспективі – у повоєнний час. Методологічні засади дослідження визначені зміною аксіологічної парадигми, суть якої полягає у переході від традиційних, колективістських, постколоніальних цінностей до людиноцентричних, гуманістичних, проєвропейських. Однак, аналізуючи проблему європейських цінностей як загальнолюдських, М. Зайцев зазначає, що загальноновизнаного переліку «європейських цінностей» немає, як і немає теоретичного обґрунтування їх соціокультурної значущості, вони швидше декларуються, а не обґрунтовуються. Так у другій статті Договору про Європейський Союз (1992 р.), аналізує дослідник, основою Союзу є цінності поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Це далеко не повний їх перелік, однак, незважаючи на це, висновок М. Зайцев, вони не суть результат інтелектуальних пошуків, а є продуктом соціокультурного поступу європейських народів [3, с. 24-25].

**Виклад основного матеріалу.** З'ясовуючи зміни аксіологічної парадигми, що є передумовою і, водночас, наслідком цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства, доцільно застосувати діалектичне розуміння цього процесу як взаємозв'язку і розвитку. При цьому, як ми вже зазначали, важливо встановити його спрямованість, першоджерела, рушійні сили, які живлять цей рух змін та у яких етапах вони відбуваються, проаналізувати наповнення їх певним змістом у причинно-наслідкових, суб'єкт-об'єктних, часо-просторових зв'язках. Визначаємо об'єктивність формування аксіологічних змін під впливом низки чинників у суспільному бутті спільноти та суб'єктивність їх відображення у формах життєвого світу людини (природних, соціальних, духовних, матеріальних тощо), що обумовлюють буття індивіда та спільноти [2, с. 16]. Як зазначає І. Зязюн, цінності людського буття завжди є основним рушієм цивілізаційного поступу. Це своєрідні духовні опори, що допомагають людині вистояти перед неминучими важкими життєвими обставинами, впорядковують дійсність людського буття, вносять у неї осмислені оціночні моменти. Вони співвідносяться з людськими ідеалами, бажаннями, нормативами. Цінності зумовлюють життєві смисли людини, стають реальними орієнтирами людської поведінки і формують життєво-практичні установки людей, визначають зміст внутрішнього світу людини. На основі сказаного стає очевидною роль цінностей у розвитку і функціонуванні культури як соціального феномену. Цінність втілює людський вимір культури, відношення до форм людського буття, об'єднує всю духовну різноманітність із розумом, почуттями і волею людини [4, с. 38].

З'ясування передумов цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства вказує на низку обставин, невідворотних, історично значимих подій, що стали фактором аксіологічних змін у культурі. Виокремлюємо у хронологічній послідовності наступні події: студентська революція на граніті (1990), розпад радянської імперії (1991), проголошення незалежності України (1991), Помаранчева революція (2004), Революція Гідності (2013), анексія Криму (2014), російсько-українська війна (з 2014 року і до сьогодні), отримання безвізового режиму для поїздок до країн Шенгенської зони (2017), надання автокефалії (Томос) Київській митрополії від Вселенського патріарха Варфоломія (2019), COVID-19 в Україні і світі (2019), закріплення законодавчих норм у преамбулі Конституції України, трьох статтях та перехідних положеннях про стратегічний курс України на членство в Європейському Союзі та НАТО (2019), повномасштабне вторгнення росії в Україну (2022) та інші [2, с. 18].

З кінця XX століття і донині ці події вплинули на суспільну свідомість, самоусвідомлення кожного, перш за все, у відчутті національної та громадянської ідентичності. Причому названі події, трактовані нами як передумови, водночас вказують і на причини ціннісних змін в особистісному та суспільному бутті як дії (процесу, вчинку, вибору тощо), у якій прослідковуємо єдність і протиріччя екзистенційного і соціального, інтелектуально-раціонального і почуттєво-емоційного тощо.

Алгоритм розгортання процесу ціннісних змін у культурі як системі цінностей у формах мови, освіти, науки, мистецтва, літератури, моралі, міфології та народної творчості, політики, права, релігії, на нашу думку, передбачає такі циклічно повторювані етапи у діалектичному причинно-наслідкового взаємозв'язку цивілізаційного вибору сучасного українського суспільства:

виникнення **передумов** (події, явища, світоглядно-ментальні зрушення у бутті українського суспільства і світу) ↔ **зміни** ціннісної парадигми (як відчуття у суб'єкта **нестачі** чогось бажаного, усвідомлення та обґрунтування **потреби** у його досягненні, вибір **дій і діяльності** для її реалізації) ↔ **наслідок як результат** цих змін і, водночас, **передумова** для їх корекції та утвердження у світогляді, формах культури, законодавчо-правовій сфері і для виникнення нових витків змін.

Візуалізація сказаного викликає в уяві образ джгута, у якому взаємозв'язок смуг скріплений основною об'єднуючою лінією, що символізує європейську і євроатлантичну інтеграцію як цивілізаційний вибір України.

На етапі виникнення передумов здійснення українською державою і спільнотою цього доленого вибору як ціннісної потреби відбулося складний процес деколонізація і декомунізації, переосмислення історичної пам'яті, розуміння ролі української мови не лише як засобу спілкування, але і як форми суспільної свідомості, формування національної ідентичності, утвердження цінностей свободи, гідності, прав людини, демократії, громадянського устрою суспільного буття, що репрезентує героїчний наратив, історичне минуле і віру у майбутнє. Європейський вектор цивілізаційного вибору передбачає відмову від пострадянських, імперських світоглядно-ціннісних моделей; інтеграцію в європейський культурний простір через освіту, мистецтво, медіа; підвищення ролі громадянського

суспільства, волонтерство, розбудова системи самоврядування. Наслідки цивілізаційного вибору та аксіологічних змін сучасного українського суспільства втілені у формуванні нової культурної парадигми, розвитку сучасного мистецтва як простору соціокультурної комунікації, художнього розкриття теми війни та пошук нової естетики в зображувальних засобах з використанням засобів фотографії, живопису, графіки, відео-арту тощо. Важливими у контексті сказаного є реалізація нових культурних ініціатив, популяризація творчості українських митців, письменників, а також зміна освітніх програм, реформи у політичному менеджменті тощо.

Аналізуючи процес формування цілісного соціокультурного простору України як складової консолідаційних національних стратегій, автори колективної монографії [9] вказують на те, що передумовами ціннісних змін в українському суспільстві від проголошення Незалежності і до сьогодні є потреба активізації інтелектуального потенціалу спільноти та «прискорення розробки концепцій і базових структур націєтворення, подолання посттоталітарних травм і ментальних викривлень, укорінених у свідомості різних верств суспільства. Водночас – швидко адаптуватись у плинному світі глобалізаційних змін та поступу цифрового суспільства, що сформулювали цілу низку нових викликів перед людством. При цьому – перебувати під впливами російського постімперського проєкту (економічними, культурними, ментальними), частково чинити їм опір, частково переживаючи ретравматизацію аж до постання перед викликами гібридної війни із збройною агресією». Тут дослідники констатують, що сучасні трансформації у **соціокультурному** просторі незалежної України накладаються на постколоніальні і посттоталітарні травми минулого [9, с. 6]. Причому додатковим чинником переживання цих травм стає російсько-українська війна (з 2014 року), яка, за визначенням І. Рущенка, є війною цивілізацій: Україна тримає оборону європейської (західної) цивілізації супроти московсько-ординської, яка по суті своїй є антизахідною [7].

Аксіологічні зміни у сучасному українському суспільстві як передумова і наслідок цивілізаційного вибору України виявлені у різних сферах культурно-історичного буття спільноти та індивіда. Розглянемо ціннісні трансформації в окремих із них.

У Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року визначено стратегічну мету розвитку та утвердження культури «як важливої складової української національної ідентичності та безпеки держави, спрямованої на зміцнення національної єдності, збереження та промоцію культурної спадщини, зміцнення людського капіталу шляхом формування цінностей, застосування творчості і самовираження, а також створення основи для відновлення та подальшого розвитку культурного простору, підвищення впізнаваності та конкурентоспроможності держави» [8]. Водночас вказано на чотири стратегічні цілі, досягнення яких передбачає виконання таких завдань: зміцнення людського капіталу через культурні практики; захист, збереження, примноження та використання потенціалу культурної спадщини та культурних цінностей; підвищення стійкості культури як суспільної системи; інтеграція української культури у глобальні культурні процеси як активного учасника і рівноправного партнера [8].

Аксіологічні зміни в сучасній українській культурі забезпечують відновлювальні процеси на всіх рівнях організації державної влади. Так із євроінтеграційним вибором України пов'язане реформування сфери українського адміністративного права України, утвердження нової доктрини, ціннісне оновлення його змісту і процедури. Суспільна цінність галузі адміністративного права полягає не у владному організуючому впливові держави на суспільні відносини і процеси, а розбудові гармонійних взаємостосунків між публічною адміністрацією, суб'єктами виконавчої влади і місцевого самоврядування (органи і посадові особи) та громадянами. У розробці нової доктрини українського адміністративного права В. Авер'янов пропонує переглянути так звану «державоцентристську» ідеологію, у якій державницькі інтереси («блага держави») превалюють над інтересами людини і, зрештою, усього суспільства. Натомість в основі нової адміністративно-правової доктрини утверджена «людиноцентристська» ідеологія, згідно з якою держава покликана «служити» інтересам громадян, діяти на «блага людини» шляхом всебічного забезпечення пріоритету її прав, свобод та законних інтересів [1, с. 11-17]. Така ціннісна переорієнтація цілком відповідає світовим тенденціям сучасного розвитку державно-правової науки та практики, тож сьогодні відбувається своєрідний «людиноцентристський поворот» в українському праводержавознавстві.

Забезпечення інтеграції культурних практик як чинника національної та локальної ідентичності є ефективним шляхом впровадження в освітні програми. Зокрема у навчальному 2025/2026 навчальному році оновлено програму, яка включає новий обов'язковий предмет «Підприємництво та фінансова

грамотність» (для учнів 8-х класів, а з 2026 року – для 9-х класів), а також вносить суттєві зміни у викладання предмету «Захисту України» шляхом оновлення програми з акцентом на практичних навичках і сучасних аспектах безпеки та оборони, навичках домедичної допомоги, керування безпілотними системами та протидії дезінформації. Окрім цього скасовано поділ на групи за статевою ознакою, до викладання залучено ветеранів, які мають відповідну освіту, а також спеціалістів, які займаються виключно цією дисципліною [5]. Ці зміни продовжують напрацювання реформи «Нова українська школа» у межах програми «Освіта для життя», яка є новою стратегією Міністерства освіти і науки, оновлює зміст шкільного навчання, формує цілісний, компетентісно та ціннісно орієнтований освітній простір, у якому навчальні програми, методи викладання та шкільне середовище гармонійно поєднуються, даючи школярам змогу краще пізнавати себе і світ навколо себе.

Висновки. Аксіологічні зміни в культурі є як передумовою, так і наслідком цивілізаційного європейського та євроатлантичного вибору сучасного українського суспільства. У розмаїтті форм, шляхів і засобів творення артефактів культура як «друга природа» відіграє ключову роль у формуванні нової аксіологічної парадигми. Однак саме людиноцентрична переорієнтація усіх сфер української культури доводить очевидність того, що споконвічно сповідувані цінності Істини, Добра, Краси, Свободи є людським виміром свідомості, вони пронизують внутрішній світ особистості, існують у структурі людського буття, пов'язані із предметною реальністю, зосереджені в інтелектуально-пізнавальних, емоційно-чуттєвих, духовно-вольових проявах, є нашим особистісним ставленням до оточуючого світу. І саме цінності, які сповідує кожен і спільнота, дають основу для стійкості, солідарності та розвитку українського суспільства.

Перспективою подальших досліджень є проблема поєднання європейських цінностей із регіональними традиціями.

### Література:

1. Авер'янов В. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С.11–17.
2. Бігуняк А., Скотна Н. Діалектика ціннісних змін у сучасному українському суспільстві. Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», (48), 11–25.
3. Зайцев М. Проблема європейських цінностей як загальнолюдських. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія» : науковий журнал*. Острог : Видавництво НаУОА, 2025. № 28. С. 22–25. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philosophy/article/view/4286/3935>
4. Зязюн І. А. Аксіологічні орієнтири сучасної культури. *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 2009. С.37–48. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3509/1/зязюн4.pdf>
5. Навчальний рік 2025: які зміни у освітній програмі очікують на школярів. *«Українські національні новини» від 26 серпня 2025*. URL: <https://unn.ua/news/navchalnyi-rik-2025-yaki-zminy-u-osvitnii-prohrami-ochikuiut-na-shkoliariv>
6. *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулих часів. Діалоги з істориками*. У 2-х кн. Книга 2. Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 801–1555 с. URL: [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image\\_file\\_name=book/0016980.pdf&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=0](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0016980.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0)
7. Рущенко І. *Війна цивілізації. Анатомія російсько-українського конфлікту*. Київ: Києво-Могилянська академія, 2020. 436 с.
8. *Стратегія розвитку культури в Україні на період до 2030 року*. Схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 березня 2025 р. №293-р. Документ 293-2025-р, чинний, поточна редакція – Прийняття від 28.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#n19>
9. *Формування цілісного соціокультурного простору України як складова консолідаційних національних стратегій* : монографія. О. С. Онищенко та ін. ; відп. ред. О. С. Онищенко. Київ: НБУВ, 2022. 224 с. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/E\\_LIB/PDF/er%2D0004207.pdf](https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004207.pdf)